

Kulcsár-Szabó Zoltán

Alászállni a dolgok szívéhez

A NYELV ÉS A DOLGOK: NANCY, HEIDEGGER, GEORGE

„Nincs nyelv a dolgok szívében”¹ – a dolgok szívéig ereszkedve Jean-Luc Nancy két alkalommal is ehhez a felismeréshez érkezik meg. A *Le cœur des choses* című 1988-as esszé ily módon kétszer egymás után a lehető legmélyebbre vezetett olvasója aligha tudja elhárítani a kérdést, hogy miben is állhat, mi testesítheti meg a nyelvvel szembeni ilyen kérlelhetetlen ellenszegülést a dolgok szívében, vagyis – másként fogalmazva – hogy miként gondolható el a nyelv hiánya a dolgok lényegéből, bizonyos értelemben – a *cœur* jelentésspektrumából ugyanis ezt is érdemes idehallani – egyben a dolgok közepéből, középpontjából, a dolgok *mélyéből*, éppen a dolgokéból tehát, amelyek – legalábbis a fogalomhasználat legkézenfekvőbb, mondhatni pre-reflexív síkján – pontosan arra szolgálnának, hogy lehorgonyozzák és ezáltal értelmet adjanak nyelvi műveleteknek: a dolgok nélkül a nyelv azon tendenciája, hogy túlhaladja vagy túlmutasson önnön strukturális önreflexivitásán, a referencia üres terében való végtelen tévelygés formáját öltené, ahol nemigen tudná visszaigazolni struktúrájának legmeghatározóbb princípiumát. Természetesen Nancy nem egészen ezt az összefüggést szólítja meg, hiszen az efféle ellenvetések inkább arra a kérdésre reagálnának, hogy vajon létezhetnek-e dolgok a nyelv szívében, mintsem az idézett kijelentésre. Egy futólagos Hegel-utalás keretében Nancy maga is elismeri ráadásul, hogy „nyilvánvalóan ott van egy dolog a szó szívében”, még akkor is, ha ez inkább „maguknak a dolgoknak egy bizonyos nem-beszélését” implikálja, „amely örökre mozdulatlan marad bennük, még a beszédben is”. Másfelől: nem jelentene igazán nagy kihívást olyan filozófiai érvek után kutatni, amelyek megtámogathatnák a dolgok szívének, vagy akár általában a dolgoknak a nem-nyelvi természetére vonatkozó állítást. Többek közt Michel Serres-nek a dolgok nem-nyelvi genezisééről nyújtott elemzésére² lehetne hivatkozni, vagy éppen, természetesen, a kései Heidegger azon erőfeszítéseire, hogy legyűrje azokat a nyelvi akadályokat, amelyek megnehezítették a „dologszerűségről” szóló tulajdonképpeni diskurzus kidolgozását, és amelyek nyomai leginkább talán *A dologról* tartott előadás szövegéről olvashatók le (erről később). A dolog kétségkívül egyike azoknak az instanciáknak, amelyeken megmutatkozhat [persze nincs-e ebben a megmutatkozásban már is valami nyelvi?] a nyelvvel szembeni ellenállás vagy – ha lehet így fogalmazni – a nyelviesülés tendenciájával szembeni ellenszegülés. A *dolog*, legalábbis bizonyos nyelvekben, a nyelv határait vagy korlátait jelöli a nyelven belül, amelyek illetéknéppen bennefoglaltatnak a szó szemantikai hatókörében, pl. az olyan esetekben, amikor valaki, nem lelvén a megfelelő kifejezést valamely „dologra”, azzal segít magán, hogy *dolognak* – *thing, dings, dingsda* – nevezi azt, vagy az olyan pillanatokban, amikor az ember mindenféle *dolgokat beszél, says things*.³ Az, ami a

1 Jean-Luc Nancy, *The Heart of Thing* = Uő, *The Birth to Presence*, Stanford University Press, Stanford, 1993, 168., 175. [Az eredeti: *Le cœur des choses* = Uő, *Une pensée finie*, Gallilée, Párizs, 1991.]

2 Michel Serres, *Statues*, Flammarion, Párizs, 1987, 151–153.

3 L. erről még Gernot Böhme, *Das Ding und seine Ekstasen* = Uő, *Atmosphäre*, Suhrkamp, Frankfurt 2013, 227.

beszéd ilyen mindennapos leblokkolásaiban még mindig nyelv (vagy nyelvi) marad, ami még mindig megmarad a nyelvből, az egyfajta deiktikus orientáció (még ha néha igencsak megtévesztő orientáció is). Mintha a *dolog* szóban, vagyis a „dolgotra” tett utalásban a nyelv önnön, nem tökéletes, befejezetlen (és pontosan ezért – Nancy egy kifejezését némiképp szabadon kölcsönvéve – végtelen, vég-telen) tartományain való túljutásának törekvése vagy vágya fejeződne ki pontosan azon korlátok között, amelyeket éppen ennek a törekvésnek a mozgásában hág át: azon nyelvi előfeltevésben (vagy a nyelv azon előfeltevésében) tehát, hogy a dolgok világához való hozzáféréseinek legvégső maradványa éppen a nyelv azon képességében tárulkozik fel, hogy egy dolgot *dolognak* nevez.

Ezzel persze aligha nyer elégséges magyarázatot az, hogy mit hív Nancy a dolgok „szívének”. Szem előtt tartva a *szív* szó jelentésének különleges rétegzettségét a filozófiájában, mindenekelőtt érdemes elhatárolni az itt szóban forgó szívet (ez egy „mozdulatlan szív”, amely nem dobog) az emberi szervezetre vonatkozó biológiai jelentéskörtől (ami persze felidézi Nancy munkásságának egyik központi motívumát)⁴. A dolgok „dologszerűsége” ráadásul leginkább az „ottlétük” pusztá tényével áll összefüggésben, ami azt sugallja, hogy az, ami minden dologban közös, éppen ebben a tényben rejlik, még ha ez nem is mentes minden ellentmondástól. Akárhogy is, a dolgok „definíciója” ezen az „ottlétükön” alapul, ami persze rögtön szembesít is azzal a kitételrel, hogy amit Nancy *ottnak* nevez, olyasvalami [egy olyan *dolog*?] kell hogy legyen, ami maga nincs ott: „Minden dolog ott van [minden 'ottlét' egyben dolog-lét], de az *ott* maga, per definitionem, nincs ott”.⁵ A dolgok ottléte, minthogy ez az, ami definiálja a dolgokat és így, bizonyos értelemben, a dolgok szívében lakozik, maga nem adhat számot arról, hogy mi az, amit *ottnak* neveznek. Az „ott”, és, mint az talán hozzáfűzhető, a deiktikus referencia egész lehetősége mint olyan a dolgokból (a dolgok szívéből) származik és nem fordítva. Ez a formális ellentmondás viszont felveti a deiktikus utalás státuszának kérdését: az esszé egy későbbi pontján Nancy valóban ki is tér erre a fogalomra, bár olyan összefüggésben, amelyet aligha lehetne kapcsolatba hozni – példának okáért – a deixis benveniste-i értelmezésével, amely a diskurzus, azaz a beszéd szintjét teszi meg kiindulópontnak, vagyis azt, hogy a deixis a diskurzus eseményének egyediségéből, egyedi pillanatából ered, és így arra is vonatkozik vissza.⁶ Nancy perspektívájából ugyanis a beszéd eseménye, legyen az mégoly partikuláris vagy egyedi, nem szavatolhatja azon referenciális kereteket, amelyeket igénybe vesz, hiszen nem előfeltételezheti az itt és ott koordinátáit és hasonlókat attól a dologtól függetlenül vagy azt megelőzve, amelyre a deixis vonatkozik. Nancy érve a következő:

4 L. pl. Nancy, *The Heart of Things*, 167., 169. Vö. továbbá Nancy, *Shattered Love* = Uó, *The Inoperative Community*, University of Minnesota Press, Minneapolis–Oxford, 1991, 88–90., 99.; Nancy, *The Intruder* = Uó., *Corpus*, Fordham University Press, Fordham, 1988, 163. Derrida értelmezését a szív-motívumról Nancy munkáiban I. Jacques Derrida, *On Touching*, Stanford University Press, Stanford, 2005, 267–268.

5 Nancy, *The Heart of Things*, 169. Vö. még Nancy, *Corpus*, Kijárat, Bp., 2013, 7–8. További összefüggésekhez I. Nancy, *Tout chose se trouve = Entre nous*, szerk. Ádám Anikó – Horváth Eszter – Radvánszky Anikó, L'Harmattan, Párizs, 2018, 25–30.

6 Émile Benveniste, *Problems in General Linguistics*, University of Miami Press, Coral Gables, 1971, 219. A fogalom némiképp korlátozott benveniste-i értelmezésének kritikai tárgyalását I. Monika Fludernik, *Shifters and Deixis*, *Semiotica* 86 [1991], 215–216.

Bizonyosan léteznek tulajdonnevek és léteznek deixisek. Nyilvánvalóan minden dolgot meg lehet mutatni szingularitásának konkréciójában: »ez a kő« vagy »a Kába«. Végső soron azonban a megnevezés valójában azt mutatja meg, *hogya* a dolog megmutatható (és *hogya* emiatt sosem lehet kimondhatatlan vagy megjeleníthetetlen) – miközben az, ami a dologban megmutatkozik, vagyis ez a tény, hogy létezik, a referencia tárgya, is csak a deixis külső korlátaként vagy határáként mutatja meg magát. »Ez a kő« az a kő, amelyet a kijelentésem megjelöl és amely előtt a kijelentésem eltűnik.⁷

A deiktikus utalás a dologra tehát külsődleges, amennyiben az egyetlen dolog, amely a hatóságában van, az nem más, mint saját [nyelvi] képessége az utalásra – ami nem foglalja magában az „ottlét” jelentésének megvilágítását. Pontosán ez határozza meg a nyelv homályos utalásait bármiféle „dologra”.

A deixis korlátai juttathatnak közelebb annak a félig-nyelvi műveletnek a megértéséhez, amelyet Nancy „kiírásnak” [exscription] keresztel el. Ez az exkripció, Nancy egyik legmegütköztetőbb fogalma, itt egyfajta ellenoperációként állítható az „inszkripció” mellé vagy azzal szembe.⁸ Miközben utóbbi bizonyos értelemben nem tesz mást, mint átszállítja a dolgokat egy „lexikonba” [amivel egyben, lehetne hozzátenni, kiszakítja azokat az „ottlétükből”, vagyis: kitepi vagy összetöri a dolgok szívé], addig ugyanebben a mozgásban a dolog neve hátrahagyja a jelölés nyelvi struktúráját, beírja magát „önmagán kívülre, egy olyan kívülbe, amelyet kizárólag ő maga mutat meg, ám ahol, ezen megmutatás során, megmutatja azt a jellegzetes önmagán-kívüliséget is, amely őt tulajdonképpen névként létrehozta”. Ez persze nem jelenti rögtön azt, hogy a „kiírás” révén a név, a dolog megnevezése letelepedhetne és elrendezkedhetne a dolog „ottlétében”, és azt sem, hogy magára ölthetné a „dologszerűség” tulajdonságait, bármiben álljanak is ezek: éppen ellenkezőleg, a nyelv önmagával szembeni külsődlegessége tárul fel általa, vagyis – Nancyt idézve – az, hogy „a nyelv mindig önmagán kívül végzi”⁹. A nyelv tehát, hangozhatna a következtetés, valójában nem lakozhat vagy nem időzhet a dolgok szívének közelében, mivel az „ottlét” hallgatag tartományai felé törekedve túl kell jutnia önnön határain is: a „kiírás” nyomán a nyelv meghasad, egy kívülről írt be önmagába és ezzel együtt önnön különbözőségét is ettől a kívülről, amely egyedül hordozhatná a nyelvre mint olyanra való vonatkoztatás lehetőségét, egy olyan referencia lehetőségét tehát, amely a nyelvre egy nyelven kívüli pozícióból tehetne utalást, mégpedig azért, hogy kívülhelyezné és kiszolgáltatná a nyelvet egy olyan régióknak, amely túl van a deiktikus műveletek és hasonlók hatókörén. Nancy másfelől nyújt némi támpontot azt illetően, hogy miben is állhatna a „kiírás” mozgásának vagy eseményének legalábbis látszólagos túldoldala.¹⁰ Mivel, legalábbis egy olyan ontológia keretei között, amelyben „a lét határozza meg a logoszt és nem fordítva”, és ahol az [itt elhelyezkedő] dolog

7 Nancy, *The Heart of Things*, 175. Vö. továbbá Nancy, *58 jelzés a testen* = Uő., *Corpus*, 2013, 125.

8 „A jelölések bevétele révén ki-írjuk annak jelenlétét, ami, önmagáént létezve [mint élet, szenvedély, dolog...], megvonja magát minden jelöléstől.” – Nancy, *Exscription* = Uő., *The Birth of Presence*, 339. Vö. még *Corpus*, 2013, 17–19.

9 Nancy, *The Heart of Things*, 175.

10 A következőkhöz I. Uo., 180–181.

itt-és-most szingularitására irányuló deiktikus utalás nem előzheti meg magát a dolgot, ez lényegében nem létezhet a dolog előtt, az *itt* határozószó lesz az, amely bizonyos értelemben „megnevezi és *kiírja* azt az ittet, amelynek köszönhetően a dolog létezik”. Ezzel – talán – feltárulkozhatna a kiírás, az „exskripció” másik oldala, vagyis azon ereje, hogy megragadja és áthelyezze a dolog dologszerűségét [és a deiktikus referenciában rejlő testi aspektusokat]¹¹ a nyelv területén, illetve területére. Néhány sorral korábban azt a kérdést teszi mérlegre, hogy miben állna egy dolog „értelme” és/vagy „oka”, „magyarázata”, vagyis, másként megfogalmazva, hogy mi is tesz egy dolgot dologgá. Mivel „a *dolog* csak önnön *okának* megvontságaként létezik” [hiszen egyedül ez tenné lehetővé „ekként-létezését *csakis/éppen önmagaként*“], az értelemre vagy okra irányuló kérdés [amely egyben a dolgok szívére vonatkozó kérdés is: „mi tesz egy dolgot dologgá”?] kizárólag a dolog „ittlétére” vagy „ott-ittjére” kérdezhet rá – márpedig ami – ott – itt van, az pontosan az, amit az esszé „kiírásnak” nevez. A kiírás van a dolgok szívében.

A „kiírás” így jellemzett kettős mozgása ezzel bizonyos értelemben visszaigazolja azt a kijelentést, amely szerint „nincs nyelv az [összes] dolgok szívében”. Mikor az esszé egy korai pontján bevezeti a *sens* sokrétű [az 'értelem' mellett az 'érzék' is magába foglaló] kulcsfogalmát [az angol fordításban: *sense*],¹² azt ráadásul éppen a dolgot meghatározó attribútum, nevezetesen a dolog „ottléte” közvetlen szomszédságában elhelyezve, Nancy azt sugallja, hogy a dolgok szívében a nyelvet, amelynek egy feloldhatatlan deiktikus apória fogságának terhével kellene boldogulnia, éppen ez a kategória, a „*sens*”, olyasfajta értelem, amely nem kívülről rendelődik hozzá a dologhoz, tudja majd érvényen kívül helyezni és helyettesíteni, egy olyan kategória tehát, amely – ezúttal – mintha valamiféle ellenfogalom funkcióját töltené be. Ha – egyfelől – „az összes lehetséges jelölést [vagyis hogy létezik egy szó erre és arra, egy bizonyos célból vagy cél nélkül] megelőzően/követően, az »[ott] van« ad jelentést annak, aminek a jelentése nem adható meg”, miközben – másfelől – „az »értelem« [sense] megelőz, meghalad és leleplez minden »jelölést«, akkor talán éppen a „*sens*” lesz az, ami kiíródik és, a jelölés behatárolt mezőjét hátrahagyva, közel kerül vagy a dolog itt-és-most szingularitásának testi jelenlétéhez, vagy, másik irányból közelítve, a nyelvi jelölés testi aspektusaihoz.¹³ A kiírás eseményében pontosan a dolgok így felfogott „értelme” az, ami – szembesítve a jelölését önnön külsődlegességével – átvesszi a nyelv helyét: a dolgok szívében.

Hogyan viszonyítható a „*sens*” kiírásának ez az elgondolása, amely szerint tehát ez éppen azáltal érzék meg a dolgok szívébe, hogy megelőzi és áthágja a szignifikáció szimbolikus tartományát, Heideggernek a dologról vagy a dologgal szerzett tapasztalataihoz? A következőkben azt a kérdést kell körüljárni, lehetséges-e Nancy dologszerűséggel kapcsolatos megfontolásait situálni Heideggernek a dolog és a nyelv viszonyáról előadott kései meditációinak diskurzusában. Elsőként érdemes

11 L. erről Derrida, *i. m.*, 162–163.

12 Nancy, *The Heart of Things*, 172. A fogalomról I. Ian James, *The Fragmentary Demand*, Stanford University Press, Stanford, 2006, 106., 149–150.; Marie-Eve Morin, *Thinking Things*, Sartre Studies International, 2009/1., 49–50.

13 Simon Critchley szerint a „test” itt „a külsődlegesség dimenziójára, a nyelv bekebelező működésének túloldalára” vonatkozna [Simon Critchley, *With Being-with?*, SPP, 1991/1., 61.].

közelebről szemügyre venni Heidegger első változatában 1949-ben megtartott előadását *A dologról*, ahol a dolog lényegét valamiféle „egybegyűjtésként” igyekezett megragadni. Egy következő lépést pedig az a kísérlet jelenthetne, amely Heideggernek a dolgok és a szavak költői tapasztalatáról előadott – Stefan George *Das Wort* című költeményének értelmezésén alapuló – vízióját [1957/1958] annak egy különös scenáriójaként olvasná, amit Nancy „kiírásnak” nevezett: a versben ugyanis a költő legfőbb foglatosságát láthatólag abban áll, hogy a dolgok testi tapasztalatát átvigye a nyelvi tapasztalat tartományába, illetve – bár ez az ellentétes irány talán kevésbé kézenfekvően mutatkozik meg – fordítva.

Maga Nancy több alkalommal, bár olykor inkább némiképp implicit módon hivatkozik Heideggernek *A dologról* szóló előadására (az ún. brémai előadások sorozatának első darabjára) a fentebb tárgyalt esszében. Idézi például, egyebek mellett, Heidegger azon útmutatását, amelynek értelmében „a dologot dologként” kell elgondolni, megjegyezve ugyanakkor, hogy a dologszerűség szerinte Heideggernél sem mentes a megfeleléselvű azonosság logikájától.¹⁴ Később, közelkerülve annak meghatározásához, hogy mi is volna „a dolog” jelentése („minden dologban”), amellet érvel, hogy egy dolog képtelen „megegyezni önmagával”¹⁵ – olyasvalamitől elhatárolódva itt, amit Heidegger különféle tautologikus körülírásai, mint „a dolog dolga/tevékenysége (Dingen)” és hasonlók – ha kifejtetlenül is – valóban implikálnak. Ahogyan James rövid összegzése fogalmaz, „a szervesség, az egybegyűjtés, a menedék, az összekapcsolódás nyelve és a tulajdonképpeniség ezek mögött rejlő fogalma Nancy számára a bezárulás irányába mutató hajlamot reprezentálja Heidegger gondolkodásában. [...] Nancy reakciója Heidegger olyan olvasatára és újraértelmezésére tesz javaslatot, amely egy radikális megnyílás és egy olyan létezés külsődlegessége felé vesz irányt, mely mindig önmagán kívül van.”¹⁶ De valóban a bezárulás vagy lezárás ezen hajlamában rejlene a dolgok heideggeri megragadásának egyetlen aspektusa?

Jelen keretek között nincs mód rekapitulálni Heidegger a „dolog” mibenlétére vonatkozó kijelentéseinek igencsak bonyolult szövedékét az azonos című esszében, mindazonáltal mégis érdemesnek ígérkezik kiragadni néhány pontot az érvelésből és szembesíteni ezeket a külsődlegesség Nancy által képviselt elvárásával. Elsőként arra lehetne hivatkozni, amikor Heidegger az etimológia tartományában tett kirándulásai során [ezekre Nancy a következőképpen utal a „dolgok szívének” szentelt esszé vége felé: „ne bízzunk túl sokat ezekre az etimológiákra”]¹⁷ beleütközik az ófelnémet *thing* szóba, amely, egyebek mellett, „egybegyűjtést” jelent, és „egy szóban forgó ügy” megnevezéseként is szolgálhat¹⁸ (ez a jelentés, lehetne hozzátenni, visszhangzik ma is a törvényhozó intézmények elnevezésében a skandináv nyelvekben: az izlandi parlamentet, amely a legrégebb óta létező a maga nemében, Althingnek hívják, Dániában a Folketingben szavazzák meg a törvényeket). Az ily módon tulajdonképpen a dolgok (nagyon is nyelvi) szívében pozicionált „egybegyűjtés” olyan kategóriaként szolgál, amely összefogja mindazokat a műveleteket és gyakorlatokat (a megtartástól a beleöntésen

14 Nancy, *The Heart of Things*, 178.; Martin Heidegger, *A dolog*, Világosság, 2000/2., 69.

15 Nancy, *The Heart of Things*, 183.

16 James, *i. m.*, 101.

17 Nancy, *The Heart of Things*, 188.

18 Heidegger, *i. m.*, 63.

át az ajándékozásig), amelyek annak ellenére vannak jelen bizonyos értelemben a korszakban [mellyel mint paradigmátikus példával Heidegger itt a dolgot szemlélteti], hogy az – mint dolog – empirikusan nézve üres.¹⁹ Ez a „lényegi működés”, „létezés” [Wesen]²⁰ található a korszakban, a korszak dologként való létének, vagyis az egybegyűjtő dolognak a szívében. A dolog lényegi létezése nem más, mint ez az egybegyűjtés: „a dolog dolga [Dingen] az egybegyűjtés”. Alfred Borgmann szerint a dolog, ebben az értelemben, olyan „fokális dologként” fogható fel, amelyet a dologra irányuló és a dologban vagy a dolog által egymáshoz kapcsolt különféle attitűdök és gyakorlatok töltenek fel.²¹

Ebben az értelemben úgy lehetne fogalmazni, hogy a dolog azáltal szegül ellene önmaga kiszáradásának, a dologszerűségétől való megfosztásának, hogy a lehető legkülönbözőbb megközelítései egyfajta fókuszaként viselkedik. Heidegger nagy hangsúlyt helyez arra, hogy a dolog dologként való elgondolásában tárulkozik fel annak lehetősége, hogy „a dolog létezését [Wesen] arra a területre vonatkoztatva *kíméljük*, amelyből a dolog létezik [west]”²². Az ilyenfajta lényegszerű jelenlét fenyegetéseit illusztráló Heidegger a „megsemmisítés” széleskörű arzenálját sorakoztatja fel az előadás során, amely a dolognak az ún. „tárgyakkal” [Gegenstand] való helytelen azonosításától egészen a tudomány megközelítésmódjait terjed. Az ilyen esetekben „a dolog létezése [Wesen] sosem jut napvilágra, azaz sosem jut el a nyelvig”, vagyis nem jut nyelvhez, szóhoz: „kommt nie zur Sprache”.²³ A dolog lényegi létezését és jelenlétét tehát, hangozhatja a következtetés, az őrizi és óvja meg, hogy nyelvvé válik, hogy nyelvhez jut. Heidegger persze szinte kivétel nélkül tautologikus eszközökkel tudja csak megragadni az ilyen megóvottság állapotának nyelvi aspektusát: mindenekelőtt „a dolgot végző” dologra, a dolog „tevékenységére”, vagyis a *Ding* szóból kicsikart *dingen* igére hivatkozva. Az, hogy mit jelent a dolog „tevékenysége”, az előadás egy kulcsfontosságú pontját a „közelítés” fogalma hivatott megvilágítani: a dolog „közel hoz”, közel hozza egymáshoz „a földet és az eget, az isteneket és a halandókat”, röviden: annak közelhozását és egyben tartását biztosítja, amit a kései Heidegger rendre „egységes négyességnek”, „das Geviert”-nek nevezett. A „közelségtől” való megfosztás, vagyis – pontosabban fogalmazva – a távol és közel orientációs pólusainak összeomlása valóban gyakran Heidegger korszakos diagnózisának középpontjában bukkan fel, és ennek az előadásának is végig az egyik fő kérdését alkotja. A dologhoz társított attribútumok közül, ebből a szempontból, az lesz a legfontosabb, hogy az, amennyiben megóvják, képes a közelség elő- vagy inkább helyreállítására. Ebben rejlik az értelme vagy inkább a lényege annak, hogy a dolog „teszi a dolgát”: „A dolog nem a közel»ben« van [»in« der Nähe], mintha ez a közelség egy tartály [Behälter] lenne. A közelség a közelítésben a dolog tevékenységeként [Dingen] működik.”²⁴ A dolog egybegyűjtésként teszi a dolgát, és éppen ezért állítja helyre a közel és a távol dimenzióit. Mindennek a dolog dologszerűségében való megóvásában rejlik a feltétele, vagyis az olyan kiszáradásra irányuló törekvéseknek való ellenszegülésben, mint a dolog

19 L. erről még Roberto Esposito, *Communitas*, Stanford University Press, Stanford, 2010, 144–145.

20 L. Heidegger, *i. m.*, 62–65.

21 Vö. Albert Borgmann, *Technology and the Character of Contemporary Life*, University of Chicago Press, Chicago, 1984, 197–200.

22 Heidegger, *i. m.*, 69.

23 Uo., 62. [*Das Ding = Uő.*, *Vorträge und Aufsätze*, Klett-Cotta, Stuttgart, 1954, 162.]

24 Heidegger, *A dolog*, 67.

tárgyként való azonosítása, a dolog instrumentalizációja vagy éppen a fokális státuszától való megfosztása. Heidegger azt sejteti, hogy „a dolog tevékenysége” azáltal képes elkerülni az ilyesfajta végzeteit, hogy – fenntart egy, sőt fenntartja a „világot”. Mi több, a dolog tevékenységének, vagyis annak, hogy végzi a dolgát, pontosan ez, a „világ” az eredménye: „a dolog fogja dologba a világot (dingt Welt)”. A kérdés mármost az lehet, hogy a dolog tevékenységének ilyesfajta meghatározása [már amennyiben ez valóban az] valóban a zártság, a bezárás azon tendenciáira korlátozódik-e, amelyeket Heideggernek az „egybegyűjtés” ideája körül összpontosuló szóhasználata sugall, vagy – éppen ellenkezőleg – megnyitható-e valamiféle külsődlegesség, a külsővé tétel lehetőségének irányába is. Bár némiképp kockázatos vállalkozás volna a *világ* heideggeri használatát az idézett mondatban a *Lét és idő*nek a világ „világszerűségéről” nyújtott analízise felől megvilágítani, mégis érdemes utalni egy szövegrészre a korai főmű 16. §-ának végéről, ahol Heidegger a kéznéllevő, kézhezálló és a nem-kézhezálló kategóriáinak viszonyát igyekszik tisztázni. Heidegger itt a használhatatlan, alkalmatlanná vált eszköz példájára irányítja a figyelmet, azt megmagyarázandó, hogy mit jelent az „*utalás zavara*”, illetve hogy tisztázza ennek a zavarnak a szerepét a „világ” elsajátításában. Azt nevezetesen, hogy a világ, amely itt, egyszerűen fogalmazva, utalások hálózataként értendő, éppen az ilyesfajta zavar beállásával ad hírt magáról vagy „jelentkezik”, vagyis az olyan eszköz defektjének következményeként, amely elveszíti a kéznéllevőségét és így persze a kézhezállóságát is.²⁵ Éppen azáltal, hogy az eszköz elveszíti a „világszerűségét”, lép elő a világ mint olyan. Az alkalmatlanná vált, elromlott eszköz mármost egyfajta „dolognak” nevezhető [noha ez a kategória a *Lét és idő*ben, ahol Heidegger következetesen előnyben részesíti a *Zeug* kifejezést a *Ding*gel szemben, inkább marginális szerepet tölt csak be], olyasvalaminek, ami már nem több, csak egy „dolog”, ami tehát, bizonyos értelemben, ezen a megfosztáson keresztül külsődlegessé válik – és pontosan ez a negatív úton megragadott dologszerűség tárja fel a „világ” referenciális totalitását. Az egyik lehetséges parafrázis ehhez akár a következőképpen is hangozhatna: a világ van a dologok szívében.

A *Das Wort* című George-vers²⁶ olvasatában Heidegger arra tesz kísérletet, hogy rekonstruálja vagy kövesse, bizonyos értelemben akár egyenesen imitálja a lírai hősnek a nyelvvel szerzett tapasztalatait. George költője láthatólag a Nancy-féle „kiírás” inverz jelenetét viszi színre: a csoda és az álmok tartományában fellelt dolgokat hord a nyelv forrásához, ahol egy istennő látja el a kincseket a megfelelő nevekkel. George valójában persze két ellentétes tapasztalatot szembesít egymással, hiszen a költő második portyája,

25 Vö. Heidegger, *Lét és idő*, Osiris, Bp., 2001, 95–96.

26 „Wunder von ferne oder traum / Bracht ich an meines landes saum / Und harrte bis die graue norn / Den namen fand in ihrem born – / Drauf konnt ichs greifen dicht und stark / Nun blüht und glänzt es durch die mark... / Einst langt ich an nach guter fahrt / mit einem kleinod reich und zart / Sie suchte lang und gab mir kund: / <So schläft hier nichts auf tiefem grund> / Worauf es meiner hand entrann / Und nie mein land den schatz gewann... So lern ich traurig den verzicht: / Kein ding sei wo das wort gebricht.” Székely Örs fordítás-változatában, amely a *dinget* ugyan *tárgyként* adja vissza: „messze csodáját vagy álmot / hoztam én partjára hazámnak / várakoztam míg a szürke sors – / a névre ott bent nála találtam / sokat erősen sűrűt ragadtam / illatozik ragyog szertesztét a szérún... / haza jó útról értem egyszer / kezemben ékszer gazdag és finom / hosszan keresve sors üzente / tudd a mélyben nem szunnyad semmi / amire kezemből kincs kifele / és nem kapja vissza tartomány... / szomorú lemondást így tanulok / nincs semmi tárgy ott ha szó sincs.”

amelyet a 4-6. szakaszok írnak le, kudarcral végződik: nem lelhető fel a megfelelő szó a norma elé tárt ékszer számára. A második tapasztalat így annullálja az elsőt – ami nem következetlen, hiszen Heidegger felfogásában a tapasztalat bizonyos értelemben nem lehet más, mint negatív tapasztalat, egy korábbi tapasztalat érvénytelenségének tapasztalata.²⁷ Heidegger azt sugallja, hogy a kincs megragadására tett kísérlet sikertelensége a második alkalommal azzal magyarázható, hogy ebben az esetben minden kincsek legértékesebbikéről, a szó szaváról, a szó nevééről, magának a szónak a lényegéről van szó – a szó szava nem tárgyiasítható, pontosan azért nem lehet dolog, mert nem létezik olyan szó, amely egy ilyen dolgot jelölhetne.²⁸ Az előadás központi tétje természetesen „a nyelv lényegi létezésének”, „das Wesen der Sprache”, helyes megértése, amit Heidegger szerint egyfelől egy chiasztikus struktúra keretei között (das Wesen der Sprache – die Sprache des Wesens), másfelől pedig megkettőzött grammatikai perspektívából kell olvasni [a „Wesen” nemcsak főnév lenne tehát itt, hanem ige is].²⁹ A „Wesen” nyelvtét és, következésképpen, a nyelv „Wesen”-jét [vagyis a nyelv lényegi, lényeg szerinti létezési módját] az a kincs testesíti meg, amelyet nem lehet névvel ellátni és amely ezért kisiklik a költő kezei közül.

A heideggeri exegézis némiképp ugyan körkörös előrehaladásában megfigyelhető, hogy a nyelv tapasztalatának jelentése egyre mélyebbé válik. A beszéd pusztá leblokkolásaitól [mint amikor a beszélő nem találja a megfelelő formulát és hasonló], vagyis a „mondás sima képtelenségétől”³⁰ elindulva az olvasat egészen addig a kérdésig jut, hogy vajon a lényeg, a nyelv lényegszerű létezése alkalmas-e egyáltalán a nyelvi reprezentációra vagy sem. Vagyis, George kifejezését kölcsönvéve: létezik-e egyáltalán olyan dolog, mint a nyelv lényege – a dolgot úgy értve, mint valami, ami a megnevezés által megragadhatóvá válik. Heidegger a legtöbb figyelmet a záróstrófa-nak szenteli, amely a költő végső tapasztalatát egyfajta kikerülhetetlen lemondásként, „verzicht”-ként összegzi: „kein ding sei wo das wort gebricht” – ahol a szavak megtörnek vagy megszakadnak, vagyis ahol a szavak hiányoznak, ott nem lehetnek dolgok sem. Heidegger figyelmét nem kerüli el egy kulcsfontosságú kétértelműség a grammatika szintjén az utolsó sorban: a *sei* egyfelől az *ist*, a létige konjunktív képzéseként viselkedik [és így a norma kijelentésének közvetlen idézésekként teszi olvashatóvá a sort, amelyet immár, „tanulás” útján – „so lern ich traurig den verzicht” – , a költő is elsajátít], másfelől azonban egy felszólító, imperatív gesztust is hordoz, egyfajta rendelkezést, amelynek értelmében a dolgok számára nem megengedett *ott* lenni, ahol a szavak hiányoznak.³¹ A nyelvi imperatívusz tehát megfosztja a dolgot az *ottjától*. A nyelv tapasztalata ezen a ponton egy performatív nyelvi rezsim tapasztalatának bizonyul, amelynek hatalmában áll a dolgok létezése felől döntenet. A dolog dologszerűsége a szavaknak, illetve, pontosabban fogalmazva, a nyelvi ekvivalencia elvének rendelődik alá.

Ebből arra lehetne következtetni, hogy George költői látomásában az ekvi-

27 Vö. Heidegger, *Hegel tapasztalatfogalma* = Uő., *Rejtektutak*, Osiris, Bp., 2006, 159–165. L. ehhez még Hans-Georg Gadamer, *Igazság és módszer*, Gondolat, Bp., 1984, 249–250.

28 L. Heidegger, *Das Wesen der Sprache* = Uő., *Unterwegs zur Sprache* [GA 12], Vittorio Klostermann, Frankfurt, 1985, 193.

29 Uő., 189–190.

30 Uő., 183.

31 Uő., 156–158.

valencia ezen hiánya egy kvantitatív aránytalanságból fakad: a szavak hiányából vagy hiányosságából. A szavak nem állnak korlátlanul rendelkezésre a nyelv forrásánál, ebben állna a magyarázat a dolgok jelen- vagy ottlétének esetlegességére. A vers azonban sokkal inkább a szavak feleslegszerű bőségéről tesz tanúbizonyosságot, mintsem valamiféle készlethiányról. A szöveg végig, mindenütt felkínál nyelvi alternatívákat, legalább két eltérő lehetőséget felmutatva mindenre, röviden: mindenből több mint egy van – a mennyiség szimbolikus száma a *Das Wort*-ban a kettő, és nem az egy vagy a nulla. Amint az fentebb szóba is került, a vers két ellentétes tapasztalatot szembesít egymással, továbbá kétsoros versszakokból épül fel, amelyeket párrimek szerveznek. George jónéhány helyen visszatükrözi ezt a formaelvet a szintaxis szintjén is azáltal, hogy két alternatívát sorakoztat fel ugyanabban a mondattani pozícióban („wunder von ferne oder traum”, „dicht und stark”, „reich und zart”, „blüht und glänzt” stb.), így további szemantikai szomszédságokat előállítva és hozzáadva a versben szintén felbukkanó valóságos szinonimák párhuzamához (*saum – mark; kleinod – schatz*). Az egyetlen dolog, aminek a versben páratlanul kell maradnia, az maga a dolog.

A szavak illetéknéppen megmutatkozó gazdagsága persze kétségtelenül nem az, ami Heidegger számára igazán meghatározó lesz: „mindenütt szavak [lauter Wörter] és sehol egyetlen szó”, jegyzi meg egy ponton a szótárakra utalva.³² A szó egyes számban, a nyelv lényegét megnevező szó nyilvánvalóan nem lehet egy szinonimailánc pusztája. Az előadás vége felé, visszafordulva a hangtalan harangok motívumához, amely több helyen is megtalálható az irodalmi tárgyú írásaiban, a szó egyes számú szavát „a csend kong[er]ésaként” írja le, és éppen ez a kifejezés vezeti el a nyelv lényegének/létének azon meghatározásához, amelyet oly hosszasan keresett. Ez a meghatározás persze megintcsak az egybegyűjtés eszméjén alapul: a nyelv lényegi szavának „hangtalanul szólító egybegyűjtő hívása” a létet éppen azáltal állítja elő vagy – inkább – *nevezi meg*, hogy a beszédről lemondva, szótlannal visszahúzódik vagy visszavonul a nyelv felszínéről.³³

A létnek a nyelvben való megóvására, a szót a *van*-hoz (*ist*), „ehhez az apró kis szóhoz” fűző nyelven belüli, vagyis valóban nyelvi kapcsolatnak a fenntartására a nyelvnek a „hangtalansághoz” való visszafordulásában kínálkozik az egyetlen esély. Az utolsó értelmzői gesztus, amelyet Heidegger röviddel az előadás lezárását megelőzően előad, nem más, mint a George-vers utolsó sorának különös átírása: „egy »van« ott adódik, ahol a szó széttörik [zerbricht]”, a megtörést, megszakadást és hiányzást is jelentő *gebricht* helyére egyszerű szét- vagy összetörés, *zerbricht* lép tehát, vagyis egy olyan baleset, amelyet általában inkább dolgok, mint szavak szoktak elszenvedni. Ez a gesztus ezzel visszautal arra a kérdésre, hogy mi a szerepe a dolgoknak az egész történetben. Az arra a kérdésre adott válasz pl., hogy vajon továbbra is fennáll-e a megfeleltetés lehetősége a dolgok és a szavak között, a szó ilyesfajta tárgyiasulására hivatkozhatna George Heidegger általi átírásában (még ha csupán egy negatív tárgyiasulásról lehet is szó), ennek nyomán pedig arra a következő kérdésre, hogy miben is állna az összetört szó-dolgok dologszerűsége. A szó elakadása vagy megszakadása által okozott vészhelyzetekben, mint az közismert

32 Uo., 181.

33 Uo., 203–204.

és fentebb már szóba is került, a beszélők, majdhogynem automatikusan, laza vagy körvonalazatlan kifejezésekkel segítik ki magukat, gyakran ráadásul egyben deiktikus gesztus keretében – olyan formulákra lehetne gondolni, mint az *izé, ez a dolog, ding, dings, dingsda* ('a dolog ott') – , ami érthető is, hiszen, ismét Nancy fentebb tárgyalt esszéjét idézve, „egy »dolog« az bármi az égvilágon”.³⁴ A „dolgo” pontosan ott lépnek elő, ahol a szavak megtörnek. Heidegger gesztusától bátorítva ezen a ponton meg lehetne próbálkozni George zárósorának („kein ding sei wo das wort gebricht”; 'nincs/ne legyen dolog ott, ahol a szó megtörik') a következő átírásával: „ein ding sei wo das wort gebricht”, 'dolog van/legyen ott, ahol a szó megtörik'. Heidegger arra figyelmeztetett, hogy a szó nem lehet dolog, ami azonban nem jelenti rögtön azt, hogy egy dolog, a *dolog* ne léphetne be a nyelvbe – még ha az ilyen esetek annak tisztázására kényszerítenének is, akár egy szigorúan materiális értelemben, hogy meddig, milyen korlátok között marad szó egy szó. Heidegger válasza a szó összetörésének katasztrófájára azon a feltételezésen alapult, hogy a szó képes visszavonulni (vagy alászállni) a csend néma vagy hangtalan kong[at]ásába, ahol a lét éppen azáltal gyűjti egybe magát, hogy visszatartja önnön lényegi létezését, „Wesen”-jét a kategóriák és szavak felszínéről, a nyelvből. De talán létezik ennek a visszavonulásnak egy materiálisabb vagy – akár ezt is meg lehet kockáztatni – testiesebb vetülete: legalábbis ha el lehet képzelni azt, hogy a szó mégiscsak kapcsolatba kerül vagy érintkezik egyfajta dologszerűséggel, még hozzá pontosan azon a helyen, ahol – éppen azáltal, hogy imperatív gesztusával megtiltja vagy kitörli a dolog jelen- vagy ottlétét – mégiscsak szembesülni kényszerül a dolog megjelenésével, amint az belép a nyelv tartományába. Talán éppen ebben tárulkozhat fel a heideggeri változat arra, amit Nancy exkripciónak, kiírásnak nevezett.

34 Nancy, *The Heart of Things*, 174.